

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ХУҚУҚИЙ ДАВЛАТ БАРПО ЭТИШНИНГ ТАРИХИЙ-НАЗАРИЙ ИЛДИЗЛАРИ

ИСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ КОРНИ УСТАНОВЛЕНИЯ ДЕМОКРАТИЧЕСКО-ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ

HISTORICAL AND THEORETICAL ROOTS OF ESTABLISHING A DEMOCRATIC LAW IN UZBEKISTAN

ИСМАЙИЛОВ АКМАЛ ЗИЯДИЛЛАЕВИЧ
ХОЛМУМИНОВ ҒОФУР БОБОНАЗАРОВИЧ

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти

Тарих ва тиллар факультети “Ижтимоий фанлар” кафедраси ўқитувчилари

E-mail: akmal.ismayilov@bk.ru

тел: +99899 300 32 83

Аннотация:

Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикасида демократик ҳуқуқий давлат барпо этишнинг назарий масалалари устида илмий изланишлар олиб борилган. Хусусан, мақолада Ўзбекистоннинг демократик давлат қуришдаги тарихий илдизлари муҳокама марказига олиб чиқилган, шунингдек муаллифлар мамлакатдаги бугунги кунда амалга оширилаётган ҳуқуқий ислохотларнинг демократик ҳуқуқий давлат барпо этилишидаги ўрни ва аҳамияти тўғрисида ҳам баҳс юритилган.

Калит сўзлар:

Демократик ҳуқуқий давлат барпо этиш, давлат ва жамият қурилиши тизимини такомиллаштириш, қонун устуворлигини таъминлаш, суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, иқтисодий либераллаштириш, ижтимоий соҳани ривожлантириш, хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш.

Аннотация:

В данной статье проводится исследование теоретических вопросов построения демократического правового государства в Республике Узбекистан. В частности, в статье рассматриваются исторические корни Узбекистана в построении демократического государства, а также роль и важность правовых реформ в построении демократического правового государства.

Ключевые слова:

Построение демократического правового государства, совершенствование системы государственного и общественного строительства, обеспечение верховенства закона, дальнейшее реформирование судебной системы, либерализация экономики, развитие социальной сферы, обеспечение безопасности, межнационального согласия и религиозной терпимости.

Annotation.

This article examines the theoretical issues of building a democratic legal state in the Republic of Uzbekistan. In particular, the article examines the historical roots of Uzbekistan in building a democratic state, as well as the role and importance of legal reforms in building a democratic rule of law.

Keywords:

Building a democratic state governed by the rule of law, improving the system of state and society building, ensuring the rule of law, further reforming the judiciary, liberalizing the economy, developing the social sphere, ensuring security, interethnic harmony and religious tolerance.

Ўзбекистон Республикаси мустақиллик туфайли ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамияти қуришни асосий мақсад қилиб белгилаб олди. Унинг шакилланиш жараёни миллий-маънавий меросимизга, миллий давлатчилик соҳасидаги кадриятларимизга таянган ҳолда ўзига хос ва мос тараққиёт йўлини танлади. Негаки ўзининг маънавий кадриятларига, меросига таянмаган, уни ҳисобга олиб умумбашарий кадриятлар, тамойиллар билан уйғунлаштира олмаган жамиятни ҳақиқий демократик жамият деб бўлмади.

Ҳар қандай давлат ўз жамиятининг тарихий, маданий ва ахлоқий мероси негизлари ҳамда умумэтироф этилган демократик принциплар асосида ривожланади. Бундай уйғунлик халқнинг ривожланишида янги босқичларга кўтаради. Унинг истиқбол омиллари кенгайтиради. Аждодларимиз томонидан Ўзбекистон ҳудудида яратилган «Авесто» ана шундай давлатчилигимизнинг назарияси сифатида тарихни англашда алоҳида ўринга эга.

Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.А.Каримов тарихчи олим ва журналистлар билан бўлган учрашувда - "...ҳозир Ўзбекистон деб аталувчи ҳудуд, яъни бизнинг Ватанимиз нафақат Шарқ, балки умумжаҳон цивилизацияси бешикларидан бири бўлганини бутун жаҳон тан олмакда. Бу қадимий ва табаррук тупроқдан буюк алломалар, фозилу-фузалолар, олим-уламолар, сиёсатчилар, саркардалар етишиб чиққан. Диний ва дунёвий илмларнинг асослари мана шу заминда яратилган, сайқал топган"[1] деб таъкидлаб ўтган эдилар. Дарҳақиқат, Мовароуннахр оралиғида пайдо бўлган улкан давлатчилик маданий мероси инсоният тарихи ибтидоида энг дастлабки ҳамда қадимий давлатчилик маданияти сифатида маълум. Мустақиллигимиз шарофати билан бундай меросни миллий, демократик кадриятларнинг муҳим замини сифатида ўрганиш имкониятлари очилади.

Маълумки, Ўзбекистонда миллий давлатчилигимиз тўғрисидаги энг қадимги манба "Авесто"дир. У эрамиздан олдинги 3 мингинчи йилларда аждодларимиз томонидан яратилган илк давлатчилик тўғрисидаги ижтимоий қараш ҳам ҳисобланади. Агар "Авесто"да илгари сурилган ғояларга эътибор берадиган бўлсак, бугунги адолатпарвар - демократик жамият барпо этишга қаратилган ғояларимиз билан ҳамоҳанг эканлигини кўрамиз[2].

Давлатчилик асосларини шакллантириш борасида "Авесто" деярли барча сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий муносабатлар давлат тузум асослари, зардуштийларнинг фалсафаси, дунё тарихининг ривожланиши ҳақидаги маълумотларни ўз ичига қамраб олади. Манбада аввало, инсон эрки, унинг руҳий қомиллиги масалалари устувор қўйилади. Масалан; "Мен яхши фикр, яхши сўз, яхши ишга шон-шавкат бахш этаман" дейилади Ясна (14) китобида. Аҳурамазда, инсонлар ўртасида бўлаётган муносабатлар ўзаро самимийлик, ҳурмат беғаразлик, ёрдам ва оқибатли бўлиш зарурлигига, ёмон фикрлардан холи бўлишга чақиради. Каттага ҳурмат ва кичикка иззат, сабр-бардош, ҳалоллик, меҳр-оқибат ва бошқа бир қатор инсоний тамойиллар борки, булар миллий ғоямизнинг асосий тамойилларига уйғун келади.

"Авесто"да энг муҳим масалалардан бири - бу ҳуқуқий муносабатларнинг назарий жиҳатдан шаклланишидир. Унда инсон ҳаёти ва одамлар ўртасидаги ижтимоий-иқтисодий муносабатлар ҳуқуққа асосланганлиги ҳақида маълумотлар бор. Ҳақиқат, яхши сўз ва мақсад, поклик ва эзгуликка интилиш, сув, ер, олов, хонадон ва чорвани асраб-авайлаш ахлоқий бурч саналган. Инсон ўзининг ишлари ва фикрлари билан яхшилик, ёруғлик ва бахт келтирувчи, ҳаёт ва ҳақиқат берувчи олий тангри Аҳурамаздага ёрдамчи бўлиб хизмат қилади.

Оила ва жамоада берилган сўздан ёки қасамдан воз кечиш, одамлар ўртасида тузилган аҳдногани бузиш катта гуноҳ ҳисобланган: "О Спитама, шартномани бузувчи киши бутун мамлакатни бузади, шу билан бирга Артага тегишли барча мулку молларга путур етказди. О Спитама, аҳдингни бузма..." ("Яшт", X боб.)[3].

Тарихий ҳужжатлар асосида айтиш мумкинки, “Авесто”нинг “Ясна”, “Виспрат”, “Яшт”, “Видевдат” китобларида илгари сурилган ҳуқуқий таълимотлар Рим ҳуқуқидан қадимийроқ ҳисобланади. Боз устига, улар кейинчалик ташкил топган давлатлар сиёсий тизимининг шаклланиш манбаси бўлиб ҳам хизмат қилган. Шу тариқа “Авесто” Грек мутафаккирлари ва Рим ҳуқуқшунослари ижодига ўзининг ҳар томонлама мукамаллиги билан таъсир кўрсатган. Жумладан, инсон ҳуқуқи, жисмоний ва ҳуқуқий шахс эркинлиги, инсон эркинлиги, эркак ва аёлнинг тенглиги масаласи, озчиликнинг ҳуқуқи, вояга етмаганлар ҳуқуқи, виждон, эътиқод ва дин эркинлиги, жамоа ва гуруҳларнинг ҳуқуқи, мол-ҳол ҳуқуқи, оила ҳуқуқи, шартномаларнинг мажбурийлик ҳуқуқи, қасддан ёки эҳтиётсизлик натижасида содир этилган жиноятнинг турлари ишлаб чиқилган. Шунингдек «Авесто»да ўғрилиқ ёки босқинчилик фарқлари таснифланган, ҳимоя ҳуқуқи ва суд ишларини юритиш ҳамда ташкил этиш каби бошқа ҳуқуқий принциплар ҳам ўз ифодасини топган[4].

Маълумки, демократик жамият асослари давлатда сиёсий-ижтимоий, иқтисодий ва ҳуқуқий принципларнинг тизимий яхлитлиги мавжудлигида намоён бўлади. Айни пайтда, улар умуминсоний қадриятлар билан уйғун ҳолда бўлишига асосланади. «Авесто»да бундай қадрият ва принциплар шакллантирилганлигининг гувоҳи бўламиз. Буни анъанавий ҳокимият негизлари ва бошқарув шаклларида кўриш мумкин[5].

Инсон табиатан эркинликка, эзгуликка интилиб яшайди. Бундай эҳтиёжларнинг барча учун умум бўлган қоидаларини ва уларнинг тартиботларини ташкил этишда давлатга бўлган эҳтиёж вужудга келади. Мана шундай эҳтиёж умуминсоний қадриятларнинг назарий мезонларини шакллантирган. Айни пайтда, кишилиқ жамиятининг ўзаро урушлар ва ихтилофлар билан боғлиқ даврларида янги маърифий таълимотлар ҳалоскор ғоя сифатида ҳам вужудга келган. Айнан IX ва XII асрлар ўрта Осиё тарихида шундай мураккаб давр бўлган. Халқнинг ўз мустақиллиги учун кураши ва бунда ҳуррият ва инсон эркинлиги билан боғлиқ ғоялар миллатни маънавий юксалишга чақиради. Дунёга машҳур Ҳоразмий, Фарғоний, Абу Наср Форобий, Ибн Сино, Беруний, Юсуф Ҳос Ҳожиб, Низомулмулк каби файласуф, сиёсатчи, тарихчи олимлар, шу даврда яшаб ижод этдилар. Бу давр ўз мазмуни, салмоғи жиҳатидан Ўрта Осиё Уйғониш даври деб тарихга киради.

Уйғониш даври маданиятининг ўзига хос томонлари мавжуд бўлиб, улар давлатчилигимиз назариясининг вужудга келишида қуйидагиларга асосланган ҳолда талқин этилади:

1. Дунёвий маърифатга интилиш, бу йўлда ўтмиш ва дунё мамлакатларининг маданияти ютуқларидан кенг фойдаланиш, айниқса табиий-фалсафий, диний, тарихий ҳамда ижтимоий илмларни ривожлантириш.

2. Табиатга қизиқиш, табиатшунослик илмларининг ривожини, рационализм, ақл кучига ишониш, асосий эътиборни ҳақиқатни топишга қаратилган фанларга бериш, ҳақиқатни инсон тасаввури, илмининг асоси деб ҳисоблаш.

3. Инсонни улуғлаш, унинг ақлий, табиий, руҳий, бадий, маънавий фазилатларини асослаш, инсонпарварлик, юқори ахлоқий қонун ва қоидаларни намоён этиш, комил инсонни тарбиялаш.

4. Универсаллик - қомусийлик, барча табиат ҳодисалари билан қизиқиш ва унинг моҳиятига интилиш.

5. Давлат қурилиши ва бошқарувининг назарий негизларини адолат, ахлоқ принциплари асосида шакллантириш, уларнинг ҳуқуқий ҳамда амалий асосларини ривожлантирилиши.

6. Давлат раҳбари ва хизматчиларининг фаолият даражалари таснифлари, масъулияти мезонлари тизимининг назарий негизларининг яратилиши.

Айни вақтда мамлакатимиз босиб ўтган тараққиёт йўлининг чуқур таҳлили, олиб борилаётган ислохотлар самарасини янада ошириш, давлат ва жамиятнинг ҳар томонлама ва жадал ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги Фармони билан тасдиқланган мамлакатимизда фаол равишда амалга оширилаётган дастурли характердаги стратегик ҳужжат «2017 —

2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси»да Ўзбекистонда демократик ҳуқуқий давлат барпо этишнинг устувор йўналишлари белгилаб берилган[6].

Ҳозирги вақтда, Ўзбекистонда демократик кадриятларни муҳофаза қилиш ва уларни фуқаролар турмуш тарзига сингдиришда эътиборга молик ишлар амалга оширилмоқда[7]. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси принципларига риоя этиш, ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти қуришда халқаро ҳуқуқ нормалари ва ривожланган давлатлар тажрибасини миллий қонунчилигимизга имплементация қилиш, демократик ислохотларни чуқурлаштириш шароитида Ўзбекистон ташқи сиёсатининг конституциявий-ҳуқуқий асосларини ривожлантириш масалалари, конституциявий қоидалар асосида давлат ва жамиятни модернизация қилиш борасидаги илғор халқаро тажрибага таянган ҳолда ишлар амалга оширилиб келинмоқда.

Адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А. Асарлар тўплами 7 жилд. -Т.: Ўзбекистон, 1999, 132-бет.
2. Nazirov H.H., Ismayilov A.Z., & Rasulov A.N. (2020). The Impact of Economic Factors on the Family Crisis. *Евразийский союз ученых*, 6(75), 64-65.
3. Исмаилов А.З. Давлатнинг келиб чиқиши тўғрисидаги тарихий назарияларда маданий омилларнинг устуворлиги масалалари. "Фалсафа ва ҳуқуқ" журналы 2019 йил №1. 79-81 бетлар.
4. Hojiyev R.B., Holmo`minov G.B., Sharipov M.L. Raising a harmoniously developed generation is a priority of democratic reforms in uzbekistan. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol. 8 No. 5, 2020, Part II ISSN 2056-5852.
5. Исмаилов А.З. (2020). Демократик фуқаролик жамияти ва унда ҳуқуқий онгни билишнинг ижтимоий-фалсафий диалектик асослари. *Academic Research in Educational Sciences*, 1(1), 202-210.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони // <http://www.lex.uz>.
7. Холмўминов Ғ. Таълим тизимида методлар ва инновацион технологиялардан фойдаланиш самарадорлиги. "Science and Education" Scientific Journal October 2020. 472-475 – бетлар.